

FASCISMEN

IDEOLOGI OG HISTORIE

INGAR KNUDTSSEN

INGAR KNUDTSEN

FASCISMEN
IDEOLOGI OG HISTORIE

PROPONIA

Med en særlig takk til Thomas Gramstad for å ha redigert sammen mine svar på spørsmål om fascismen fra lesere til noe som han mente burde kunne bli til en større ideologisk-historisk artikkel. Og det ble det!

Utgitt av Proponia, 2006
www.proponia.net

Ingar Knudtsens nettsted: www.forfatter.net/knudtsen

Omslagsillustrasjon og design: Adon Elmir, www.adonelmir.com
Førtrykksproduksjon: Hans Trygve Jensen, www.proponia.net

Dette dokumentet har følgende Internett-adresse:
www.forfatter.net/knudtsen/artikler/2006/IK-Fascismen.pdf

ISBN-13: 978-82-92833-00-1
ISBN-10: 82-92833-00-5

Ingar Knudtsen, forfatter av dette dokumentet, gir sitt samtykke til at dokumentet kan bli reproduisert i en hvilken som helst form til privat bruk, på betingelse av at dokumentet blir reproduisert i sin helhet og på en nøyaktig måte slik at stil, innhold og mening ikke på noen måte ødelegges. Opptrykk e.l. for kommersielle formål er ikke tillatt uten etter avtale med forfatteren og skal normalt følge de retningslinjer som gjelder for slik bruk i vanlig forlagssammenheng.

INNHOLD

Forside	1
Tittel	3
Takk	4
Om utgivelsen	4
Innledning	7
Italia	10
Tyskland	14
Spania	19
Finland.	24
Norge	27
Sverige	33
Mødre i fedrelandet	34
Fascisme, forskning og fiksjon	37
Bakside – Om dokument og forfatter.	40

INNLEDNING

Fascist! Fascistisk! Alle kjenner orda, mange har etter krigen brukt dem utallige ganger som et skjellsord om og mot politikere, mot autoritære politiske handlinger og om land med regimer som «man» ikke liker.

Det er slett ikke nødvendigvis *helt* feil å gjøre det, for vi kan ofte kjenne igjen ganske klare fascistiske trekk ved ideer, politiske handlinger, autoritære mennesker og regimer. Men det å frata fascismen enhver ideologisk identitet og ethvert fellestrekk land- og regimer imellom ut over dette å være autoritær, avskyelig, reaksjonært og tilhørende det ytterste høyre gjør naturligvis enhver skikkelig analyse så godt som umulig.

For fascisme er også noe annet og mer. Noe bestemt. Det *er* en lære, en *ideologi*, som historisk og politisk for det meste kun i ytre handlinger eller ideologiske tendenser tangerer islamistiske terrorister, latin-amerikanske og afrikanske diktatorer, amerikanske sørstatsrasister, eller for den saks skyld enhver ytterliggående høyrepopulistisk motstander en ikke liker.

Fascismen er en ideologi som kan blandes med mye, men som likevel har en del klare politiske og ideologiske kjennetegn.

At fascismens ideer må sies å ha funnet sine beste vekstvilkår i nasjonalistiske, høyrepopulistiske og borgerlige miljøer er likevel et ubestridelig faktum. Etter krigen og det en kan kalle «post-Auschwitz» perioden har mange på den ytterste høyresiden i politikken naturligvis omtrent løpt føttene av seg for å avsverge ethvert slektskap, men egentlig til liten nytte.

Men å påvise kun et slektskap med andre politiske retninger holder ikke til noen virkelig forståelse av fenomenet fascisme og nazisme. Særlig når den mest lettvinde analysen blir vanskeliggjort av sånne fakta som at de partiene i Tyskland som tapte ikke bare *noen* velgere til NSDAP, men et veritabelt ras av velgere som nesten utryddet dem som partier slett ikke var de konservative partiene, men partiene i sentrum!¹

En mulig første tilnæringsmåte er det kanskje å bruke eliminasjonsmetoden og prøve å forstå hva fascistisk ideologi og praksis *ikke* er:

Den er ikke individualistisk og den er heller ikke kommunistisk eller liberal. Ikke individualistisk eller anarkistisk eller liberalistisk fordi den ser på mennesket som en del av et pyramidalt organisert statssamfunn med en «fører» på toppen.

Kommunistisk ikke fordi den går imot direkte statlig eie av produksjonsmidlene – og den skiller seg også sterkt fra kommunismen i sin målsetting. Så sterkt at fascisme og kommunisme ble de kanskje aller bitreste ideologiske fiendene i europeisk politikk.

Noe som ikke minst skyldtes at den kommunistiske ideologiens internasjonalisme var det ideologisk verst tenkelige forræderi mot den nasjonalismen som var selve livsnerven i fascismen!

Og sjøl om den marxistiske kommunismen i sin oppbyggingsfase også bruker sterk

1 Martin Seymour Lipset, *Political Man*, Baltimore 1981.

statlig styring av politikk og økonomi, har marxismen faktisk som sitt endelige mål at staten skal «forvitre» og til slutt bli overflødig (hvordan dette i praksis skal skje er en helt annen sak).

Staten og nasjonen i fascistisk ideologi er derimot ikke bare et middel, men et mål i seg sjøl, ja, *selve* målet. Og fascismen er også ulik kommunismen i at den ser på privat eiendom av produksjonsmidlene som en permanent ordning.

Fra «vanlige» borgerlige og militaristiske diktaturer skiller fascismen seg ved at den i likhet med arbeiderbevegelsen i mye større grad er i stand til å vinne *ideologisk* tilslutning fra store grupper i folket; naturligvis i første rekke fra småborgerskapet og bøndene, men også fra arbeiderklassen.

Riktignok kan en si om *bonapartismen* i Frankrike at også den i sin tid greide å skape et førerdiktatur, riktignok uten egentlig ideologisk innhold i moderne forstand, men med en klar maktbasis i et flertall av de franske småbøndene.²

Men det vil likevel være å trekke det alt for langt å kalle bonapartismen for fascisme. Som ideologi er fascismen så absolutt et barn av industrialismen og av de politiske og økonomiske begivenhetene som fulgte den første verdenskrigen.

Flere av de elementene en finner i litt ulike blandingsformer i de forskjellige lands fascisme finner en i mange andre partier og grupperinger også. Det er sjølsagt normalt for de fleste politiske bevegelser og ideologier. Det er hva blandingen består av og blandingsforholdet som særpreger fascismen.

Fascistiske partier og bevegelser hadde i likhet med, eller enda mer enn, andre politiske retninger fullt ut evnen til å tilpasse seg hvert enkelt lands nasjonale karakteristikk. Fascismen viste både i mellomkrigstida og senere overalt evnen til ganske lett å vinne innpass særlig i de deler av befolkninga som hadde liten politisk utdannelse. Mennesker som var engstelige og aggressive på grunn av økonomiske vansker og som opplevde (eller fryktet) en for dem negativ forskyvning i sosial og klassemessig maktbalanse.

Fascismen som ideologi inneholder mange «anti». Den er anti-kommunistisk, anti-liberal, anti-demokratisk og anti-frihetlig på alle og enhver måte.

Den var og er også anti-parlamentaristisk, til tross for at fascistiske partier mer enn gjerne utnyttet «systemet» når de kunne og i noen land gjorde det svært så godt i valg.

Alt dette negative ønsker fascismen å erstatte med en samling rundt lederen og nasjonen, en sterk stat og ei etnisk mest mulig homogen befolkning som skal leve og virke under strengt faderlig tilsyn i et sosialt system som i flere sammenhenger i overraskende stor grad minner om en mer autoritær versjon av sosialdemokratienes velferdsstat!

Religion, men gjerne også enda mer mytologiske og mystiske elementer hentet fra de enkelte lands glorifiserte fortid, «passende» kampsanger, patriotisk musikk og litteratur er for

2 Karl Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, Moskva 1968.

fascistene også en del av limet som skal holde nasjonen og i videre forstand til og med grupper av allierte nasjoner sammen.

For fascistene var det dessuten til tross for all fortidsdyrking svært viktig også å framstå som noe nytt, noe ungt og dristig og et alternativ både til det gamle konservative høyre og til venstresiden.

Stort sett har en vel historisk sett kun regnet Tyskland, Italia og Spania som egentlige fascistiske stater, men fascistiske partier og bevegelser har spilt en større eller mindre rolle i mange andre land også.

Spania ble likevel den eneste nasjonen som fikk en lang historie under et rent fascistisk styre, i hvert fall om en skal tro den gjengse anti-fascistiske oppfatning av Franco-styret!

ITALIA

Italia er naturligvis det originale fascistlandet. Ordet «fascisme» stammer fra det italienske ordet «fascio», ordet for et knippe, gjerne representert av sammenbuntede kvister og i fascistisk symbolsk sammenheng bundet sammen omkring en øks.

Italiensk fascismes storhetstid begynner og slutter med Benito Mussolini. En gang gjennom sin fars innflytelse sosialist, men etterhvert ble han en ultranasjonalist som ivret for Italias deltagelse i den første verdenskrig på fransk og engelsk side. Slik ble det da også, uten at det på noen måte kan sies å skyldes ham.

«*Fra i dag er vi alle italienere og ikke noe annet enn italienere. Nå da stål må møte stål kommer ett eneste rop fra våre hjerter, Viva l'Italia!*»³

De følelsene hos Mussolini som avfødte disse orda inneholdt nok all den grobunn som skulle til for de tanker, den plan og den handling som en gang skulle bli hans politiske credo.

Sin egen deltagelse i krigen som soldat skildrer han i *Min krigsdagbok*.⁴ Der ser man hvordan hans opplevelser bidrar til å forme hans tanker, langt vekk fra demokrati til en slags patriotisk «nasjonal» sosialisme med sterke drag av høyrepopulisme og temmelig reaksjonært tankegods.

Sjølsagt handler ikke fascismens oppståen bare om en mann, men om tendenser i et samfunn som i et gitt øyeblikk tilspisses og legger forholdene til rette for en endring, men når man leser datidas venstrepartiers analyser av fascismen og forsøket på å passe den inn i marxistisk politisk tenkning blir man straks slått av hvor problematisk denne ensidig økonomiske analysen blir. Mussolini var en katalysator, men han var ikke den eneste «såmannen», og han trengte også en god jord til å så sine tanker i. Det fikk han!

I den italienske fascismens vei til makten kom mange uheldige samfunnsforhold inn på én gang.

Fascismen kunne kanskje dessuten blitt effektivt kvalt i sin spede begynnelse dersom den italienske venstresida hadde stått sammen og våget å vinne da en av dens få store sjanser kom i september 1920.

Ideen om okkupasjoner av fabrikker hadde ei stund blitt diskutert mellom de italienske syndikalistene, anarkistene og «Gramsci»-marxistene, og etter hvert som forbitrelsen blant arbeidere og bønder mot fabrikk- og jordeierne økte i tida etter krigen ble en slik mulighet mer og mer sannsynlig.

I håp om at det skulle bli gnisten som skulle tenne revolusjonen overtok arbeiderne i mars 1920 flere fabrikker i Milano og Torino, mens bønder i store delar av Sør-Italia beslagla jorda til godseierne.

Men sosialistpartiet og den reformistiske fagforeninga Confederazione Generale del Lavoro (CGL) fulgte ikke opp, og ved hjelp av politiet ble den syndikalistiske bevegelsen slått ned.

I august økte imidlertid igjen streikene og uroen, og eierne gikk til lockout og stengte

3 Christopher Hibbert, *Benito Mussolini, The Rise and Fall of il Duce*, Penguin Books, 1965.

4 Utkom i Norge i 1930 på forlaget Aschehoug.

fabrikkene. Arbeiderne svarte med å bli på sine arbeidsplasser og nekte å forlate dem. Mer enn en halv million arbeidere deltok i denne fabrikkokkupasjonen.

Avisa *Umanita Nova* skrev den åttende september:

«En bedre anledning til å frigjøre oss enn denne har vi aldri hatt og vi kan aldri vite om den kommer tilbake: Vi må ikke la denne anledningen gå fra oss! I dag er det arbeiderne som har makta og regjeringas vanmakt er åpenbar!»

Men fagforeningspampene i CGL så det ikke slik, de fryktet revolusjonen langt mer enn de var redde for reaksjonen, og valgte i stedet å bruke sin makt til å få arbeiderne til å forlate fabrikkene.⁵

Italia var etter den første verdenskrigen antakelig det landet blant de allierte som kom dårligst ut av de såkalte seierherrene.

Krigen hadde ført til økt nasjonalisme i alle landene som var innblandet i krigen, men i Italia kom det i tillegg at italienerne følte seg undervurderte, for ikke å si nedvurderte av de andre seiersmaktene Frankrike og England.

Mussolini beskriver sjøl hvordan hans avis *Popolo d'Italia* ble endret fra å være en sosialistisk avis til en som tok avstand fra sosialismen, som han erklærte for død:

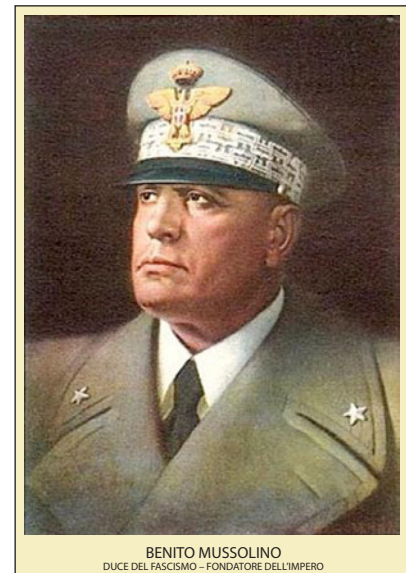
*Etter krigen, i 1919, var sosialismen død som lære (...) Popolo d'Italia fikk da undertittelen «Avis for tidligere soldater og for produsenter», og ordet produsenter var alt da uttrykk for en åndelig innstilling. Fascismen ble ikke ammet opp på en ferdig, utarbeidet lære; den ble født av trangen til handling, og den ble handling.»*⁶

Som med så mange som har tatt det som kanskje i utgangspunktet var ment å være et ganske kort politisk steg i en ny retning, vekk fra en tidligere tilhørighet, ble Mussolinis brudd med sosialismen til et sprang med sjumilsstøvler.

Han ønsket å omfavne de som han før hadde fordømt, forene det han før hadde ansett for uforenelig og ikke minst nådeløst skjære bort alle «uønskede elementer», dvs. «bråkmakerne» som ikke delte fascistenes målsettinger.

For fascistpartiet og snart for en stor del av det italienske folket ble han den nye Cæsar. I utlandet høstet han beundring fra både Winston Churchill og Adolf Hitler ... så sent som i 1939 skrev den engelske konservative avisa *Manchester Guardian* at han var «the greatest statesman of our times».

Fascistene i Italia betraktet seg like fra begynnelsen ikke som et parti, men som en politisk bevegelse. De første *fascio de combattimento*, fascistiske kampgrupper, ble organisert i 1919. Snart var det slike i et syttitalls byer.

Italiensk fascismes storhetstid begynner og slutter med Benito Mussolini.

5 To år senere ble mange CGL-pamper lønnet for sin innsats av fascistene ved å få høye stillinger i stats- og partiapparatet. («L'autogestion, l'état et la Revolution», Paris 1968).

6 Benito Mussolini, *Læren om Fascismen*, Novissimo, Roma, u.å.

En plakat fra MAS for å verve kvinnelige pleieassistenter. MAS eller Decima Flottiglia Mezzi d'Assalto var en enhet med militære dykkere som ble opprettet av fascistene.

partiene som hadde trodd de kunne «bruke» fascistene som et redskap mot sosialister og kommunister skjønnte etterhvert at de hadde fått en temmelig varm potet i hendene. Fascistenes «gatens parlament» utfordret etterhvert regjering og statsapparat, og demonstrerte tydelig de gamle myndighetenes maktesløshet.

Fascistene ville styre, og de ville gjøre det om de kunne gjennom valg, men i mange av deres medlemmers voldsromantiske hjerter var nok drømmen om å kunne oppnå makt gjennom direkte aksjon adskillig sterkere.

I 1921 var Mussolini blitt nasjonalt og til og med internasjonalt kjent. Og ordet *fascisme* var samtidig blitt synonymt med en autoritær og nasjonalistisk statsform på tvers av gamle partigrenser, ledet av en fører.

Mussolini brukte sjøl flittig ordet «totalitært» om det styret han ønsket å gjennomføre.

Giovanni Gentile var en av de som gjennom sin skriving kanskje bedre enn noen annen italiener forklarte hva ordet «totalitær» innebar i fascistisk sammenheng.

Han kalte prosessen fram mot den ideelle fascistiske stat for «fascistisering», og skrev at fascismen som ideologi inneholdt en absolutt og total forståelse av samfunnet og menneskene

Fascistene ble etter det raskt ikke bare etablert som et politisk parti som stilte til valg, de vokste i løpet av de neste åra til et masseparti som i stor grad satset på å beherske gatene og derigjennom stille ut sin styrke.

Politisk stjal og kannibaliserte de symboler og tanker fra både høyre og venstre og omformet dem i sitt bilde. Men først og fremst ville de forene klassene under nasjonalstatens og en sterk førers ledelse, noe som tiltalte mange som var desillusjonerte og utmattede etter uroligheter og politisk kaos i landet.

På ett år vokste medlemstallet fra 21 000 til nesten 250 000. Mange av de nye kom fra middelklassen og bøndene, som trodde at Mussolini kunne bli deres en redningsmann både fra storborgerskapet og fra arbeiderbevegelsen.

Det var en oppfatning av fascismen blant mange «vanlige mennesker» som skulle komme til å gå igjen mange steder i Europa, ikke minst i Tyskland.

Enkelte innen borgerskapet og de politiske

i det. Den skulle være som en religion, en helhetlig livsanskuelse. Individet måtte finne sin ønskede plass i samfunnet gjennom å gjøre seg til ett med den fascistiske statens mål og mening.

Ordet «totalitær» inneholder dermed ett av de vesentligste elementer ved fascismen: Den fascistiske statens krav på ubegrenset kontroll i et pyramidalt politisk system der en person, en eneste gudbenådet manns vilje, uten hindringer av noe slag, skal diktere menneskenes liv.

Han skal ikke være valgt, han skal velge. Han skal ikke ledes, han skal lede. Han skal ikke på noen måte kontrolleres, han skal kontrollere, aldri føres men føre. Han er Il Duce, El Caudillo, Der Führer, Føreren. Sjøl når den veien han fører folket inn på leder til Helvete, til Götterdammerung, til Ragnarok.

Adolf Hitler mente aldri at han sjøl hadde feilet, tvert om. Det tyske folket hadde sviktet ham, ikke vært harde og sterke nok, og det som ville hende tyskerne når han var borte var en både fysisk og sjelelig undergang som de ved sin svakhet hadde gjort seg fortjent til.⁷

I Italia var den fascistiske mardrømmen endelig over den 28. april 1945, og den sluttet med en total fornedrelse.

Mussolini sammen med flere av sine medarbeidere og sin elskerinne Clara Petacci ble skutt og hengt opp etter beina foran en tilstrømmende flokk med hatefulle italienere som i ham så nettopp Føreren. Den føreren som hadde ført dem ut på så ville veier og slett ikke fram til seier, men til bittert nederlag.

Men som et nederlagets offerlam var han vel egentlig ikke noe mer perfekt enn han hadde vært som fører, snarere tvert imot. Han kunne sjølsagt aldri blitt noens fører uten at så mange villig og mer enn villig hadde fulgt ham inn i hans *infèrno*.

7 *Hitlers politiske testamente*, H. Aschehoug & Co, Oslo 1961.

TYSKLAND

Sterke krefter i borgerskapet så på Adolf Hitler som en reddende engel fra den truende kommunismen, og på sett og vis ble han jo det for dem ei stund ... de kunne jo bare ikke ane til hvilken pris.

Det er ingen tvil om at både småborgerskapet, bøndene og viktige støttespillere fra storindustrien bidro både økonomisk og politisk til nazistenes frammarsj og styrke, samt at Hitler var en totalt hensynsløs og samtidig slø politisk taktiker som både foraktet demokratiet og samtidig utnyttet det.

Jeg prøver egentlig ikke å antyde noen slags formell allianse, kun peke på det faktum at dette var de gruppene fascistene regnet som «sine» sikreste støtter. Det dreide seg om mennesker med en eller annen form for eiendom, enten bedrifter, butikker eller jord og som kjente seg truet særlig av kommunistene, som jo sto sterkt i Tyskland.

Og det skjedde *samtidig* som folk i ganske andre lag av folket tvert om betraktet ham og hans parti som det som skulle fri dem fra kapitalismens eksesser og utbytting!

Men Hitlers allianse med den gamle eliten i storindustrien hindret effektivt NSDAP i å gjennomføre den politiske revolusjonen som mange av partiets vanlige medlemmer og sympatisører på grasrotplanet helt sikkert ønsket!⁸

Mot slutten av og etter første verdenskrig var Tyskland flere ganger på grensa til revolusjon og borgerkrig, og klassemotsetningene var store. I 1918 var Spartakistene under ledelse av Rosa Luxemburg og Karl Liebknecht klare til å erklære Tyskland som Sovjetrepublikk.

Kommunistene ble «endelig» knekt gjennom Riksdagsbrannen i februar 1933, som ble brukt som unnskyldning for en ren heksejakt mot kommunistene i Tyskland.

Som kjent var brannen planlagt og utført av nazistene med nettopp det formål å uskadeliggjøre de politiske motstanderne de hatet aller mest. Selve Riksdagsbrannen, nazistenes planer og den mentalt ganske forstyrrede kommunisten van der Lubbes rolle i det hele er som å lese en temmelig utrolig eventyrroman ...

Mange har latt seg forvirre av at NSDAP kalte seg «nasjonalsosialistisk» og blitt forledet til å tro at partiet var et slags sosialistisk parti.

Føreren etterlot imidlertid ingen tvil om hvor partiet sto i klassekampen allerede fra begynnelsen:

«Nasjonalsosialistiske arbeidere og arbeidsgivere er begge det hele folks forvaltere og tillitsmenn,» skrev Hitler i Mein Kampf.

I Riksdagen framsto partiet helt klart imot enhver sosialisering av næringslivet, og beroliget bankene og kapitaleierne slik:

«Vi ønsker ikke å avskaffe profitten. De har ingen rett til å tillegge oss sosialistiske tendenser.»⁹

8 Martin Kitchen, *Fascism*, London 1994.

9 Gottfried Federer, Riksdagen 1931.

Så hvorfor i all verden da kalle partiet «sosialistisk» og «arbeiderparti»? Det virker jo kanskje merkelig i dag – men på tju- og trettitallet var «sosialistisk» på mange måter fremdeles et politisk moteord. Et ord som pekte framover, dynamisk og framtidsretta, noe som brøt med det gammelmodige og konservative politiske systemet som hadde behersket Europa og verden så lenge.

I Spania hadde «syndikalistisk» den samme moderne klangen, og fascistpartiet der hevdet at deres ideologi var «nasjonalsyndikalistisk».

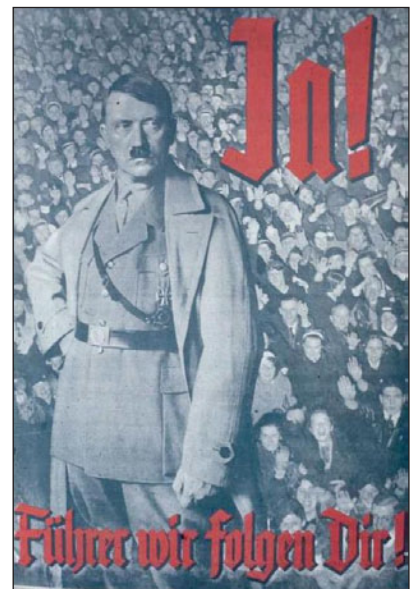
Og nasjonale var de nok, men deres ideologi var i hvert fall temmelig ulik syndikalismen slik denne hadde utviklet seg i en ganske så frihetlig retning siden George Sorels tidligste syndikalistiske teorier.

Uten tvil fantes det likevel en form for «sorelistisk» ideologi i Falangen og i noen grad til og med spor av syndikalismens ideer i det italienske Partito Nazionale Fascista.¹⁰

I NSDAP eksisterte det på samme vis en slags sosialistisk orientert fløy, særlig konsentrert omkring «brunskjortene» i Sturm-Abteilung som i 1934 hadde mer enn to og en halv million medlemmer. Blant sine motstandere i partiet ble disse foraktelig kalt for «biffer», brune utenpå og røde inni.

Og straks Sturm-Abteilungs stabsjef Röhm og hans tilhengere syntes å kunne stå i veien for Hitlers frieri til storkapitalen og særlig til de tyske generalene, ble SA-ledelsen brutalt likvidert av Heinrich Himmlers svartkledde SS-bødler i den såkalte «lange knivers natt» 20. juni 1934.

Drapene fortsatte i dagene etter til Hitler, Göring, Göbbels og Himmler hadde ryddet av veien så og si alle sine rivaler i partiet og militæret, alt under påskudd av at det hadde eksistert en relativt tvilsom sammensvergelse hvis mål hadde vært å likvidere føreren.

Adolf Hitler fikk etter hvert bred støtte i alle lag av folket.

Det tyske offiserskorpset og borgerlige politikere godtok interessant nok myrderiene som innbefattet også høyere offiserer i hæren, og som ble beskyldt for å ha deltatt i sammensvergelsen. Generalene trodde nok at ved å bli kvitt det brysomme SA ville autoritet og makt flyte tilbake dit de mente den hørte hjemme – hos dem sjøl.

SS, som gjorde det blodige «grovarbeidet» for Hitler i hans konflikt med SA, var jo en langt farligere trussel mot generalenes og de militæres makt enn SA noen gang hadde vært.¹¹

10 Georges Sorel har i mange sammenhenger særlig av syndikalismens kritikere blitt knyttet til syndikalismen som ideologi, men hans mest kjente verk *Reflexions sur la Violence*, publisert i Spania i 1915, nådde ingen stor leserskare og hadde ingen innflytelse på venstresyndikalismens ideologiske utvikling. Blant de få som ifølge Gerald Brenan leste boka med stor interesse i Spania var nettopp – falangistene!

11 Ironisk nok var jo SS i navnet en underavdeling av SA. Se bl.a. William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich*, Pan Books, London 1964.

All praktisk politikk i de landene der fascistiske og nazistiske partier og diktatorer styrte viste at verken sosialisme eller syndikalisme lot seg forene med fascismen.

Det er nok likevel liten tvil om at fascismen både i Tyskland og Italia også etter hvert fant ganske bred støtte også i arbeiderklassen, særlig fordi arbeidsledigheten kom under kontroll ved at det ble satt i gang en storstilet forbedring av infrastrukturen, bl.a. bygging av motorveier som i Tyskland, og ved at rustningsindustrien begynte å arbeide for fullt.

Gjennom sine maktposisjoner greide Hitler også å uskadeliggjøre eller diskreditere sine politiske fiender og rivaler.

Etter hvert fikk nazismens Führer bred støtte i alle lag av folket, men støtten fra arbeiderklassen kom først etter hans utradering av kommunistene og senere sosialdemokratene, som jo hadde brukt temmelig mye av sin tid og energi på å kjempe mot hverandre i stedet for å samle seg om sin felles fiende.¹²

I november 1935 ble kommunistpartiets leder Ernst Thälman arrestert. Han ble holdt fangenskap og henrettet først ni år senere, i august 1944.¹³

Det er et ubestridelig faktum at industriens eiere fikk store fordeler av det nazistiske regimet. Fagforeningene ble oppløst og arbeidsgiveren ble etter en lov av 1934 heretter «bedriftsfører» mens arbeidere og funksjonærer ble hans *Gefolgschaft*, hans «følge». Dette ble kalt en organisk oppbygging av arbeidslivet og plasserte dag-til-dag makten trygt i hendene på eierne og den såkalte *Arbeitsfront*, en organisasjon delt i yrkesgrupper med politisk utnevnte ledere. De tidligere Arbeidsgiverorganisasjoner ble likeledes oppløst og erstattet av et «førerråd» med ganske uklare, men likevel vide fullmakter.

I de politiske erklæringer etter denne reformen het det at næringslivet skulle bygge på «privat eiendomsrett og sunn konkurranse».

I praksis førte den nazistiske maktovertakelsen til at arbeiderne mistet så og si all innflytelse over sine arbeidsplasser, men den betydde i tillegg at eierne også måtte avgi makt til det statlige byråkratiet, og på den måten ble forhindret i å utnytte reformene maksimalt.

Staten la hele utenrikshandelen under sin kontroll og overskuddet tilfløt i hovedsak rustningsindustrien.¹⁴

Å få ordentlig «tak i» NSDAPs ideologi er som å vandre i en labyrint av innfløkte motsetninger og deler som alt for ofte ikke synes å henge i hop. Men de tyske nazistene befant seg absolutt omtrent der som de italienske fascistene også var i den ene, viktige tingen som ideologisk forente dem:

12 I 1936 ble det avholdt en *volksbefragung* i Tyskland om Hitlers politikk der han fikk 99% av stemmene (*Der Nationalsozialismus, Dokumente 1933–1945*, Frankfurt 1957). Om dens gyldighet strides det, naturlig nok.

13 Irma Thälmann, *Erinnerungen an Mein Vater*, Berlin 1955.

14 Arne Ording, *Nazismens krise*, Oslo 1934.

Den totalitære staten ble organisert og drevet omtrent som en enorm politisk-religiøs vekelse med en usvikelig tro på «bevegelsen» og hengivenhet og tilbedelse av den ufeilbarlige Føreren og hans nærmeste disipler.

Av alle fascistiske regimer er det nok det tyske som folk i Norden kjenner best, uten at det av den grunn behøver å være det mest interessante sett fra et ideologisk synspunkt.

En ting som særmerker den tyske nazismen er naturligvis det irrasjonelle og temmelig paranoide hatet til jødene såvel som andre «raser». Det er vanskelig saklig å vurdere rasisme som et element i en ideologi, men sjølsagt har fremmed- og rasehat vært en bestanddel og drivkraft i høyrepopulistisk tenkning i mange land og kulturer.

Tradisjonelle og hverdagslige ting ble i Tyskland antakelig enda mer enn i andre stater med et liknende styre endret til det som passet forestillingene om det fascistiske «nye Tyskland».

Folk skulle nå hilse hverandre med «Heil Hitler». Guttene i familien ble sendt til leirer der de fikk trening i å bli framtidige soldater. Det ble «raseforræderi» å ha jødiske venner, eller til og med å handle i butikker eid av jøder.

Den tyske «germanismen» og forestillinga om germaneren som overlegen alle andre mennesker vil neppe noen gang kunne gis en forklaring som tilfredsstillende en rent historisk-materialistisk historieskriving.

Kvasivitenskaper som prenatalogeni kom plutselig i tyske forskeres fokus, og målingen av menneskers skaller og andre påstått rasemessige kjennetegn ble bokstavelig talt i dødsens alvor brukt til å klassifisere mennesker etter typer og raser.

Rasisme har naturligvis vært en del av mange lands kulturer, men å se den høylydt og stolt bli fremmet og støttet av statsapparatet i et land var likevel noe uvanlig og skremmende.

Skremselspropagandaen hevdet at jødene gjennom sin kontroll over finanskapital og bankvesen og i samarbeid med frimurerne og verdenskommunismen (!) arbeidet for et jødisk verdensherredømme.

Allerede i *Mein Kampf*¹⁵ utpeker Hitler kommunistene og andre på venstresida til sin hovedfiende og hans hat mot dem virker helt uten grenser. Han sauser dem sammen i en usalig bunt av «røde banditter», og skriver om «utryddelseskrigen mot marxismen og alt den har skapt».

I sitt politiske testamente prøver han senere å finne svært så rasjonelle forklaringer på

Vervingsplakat for Hitler-Jugend. Laget av Presse- und Propagandaamt der Reichsjugendführung i 1939.

15 Norsk utgave, to bind, Stenersens forlag 1941.

hvorfor han angrep Sovjetunionen og derved faktisk underskrev nazismens ganske så snarlige undergang. Men det er etter min mening ingen tvil om at hans hat til den «jødiske» kommunistiske læren gjorde et væpnet oppgjør med Sovjetunionen temmelig uunngåelig.

Spørsmålet om hvorfor fascismen som politisk lære og bevegelse gjorde det så utrolig mye bedre i noen land enn i andre hadde aller mest å gjøre med hvorvidt de greide å komme i en maktposisjon eller ikke.

I maktposisjon kunne de temmelig raskt og med brutal effektivitet undertrykke og fjerne sine farligste motstandere – og til og med etterhvert brysomme allierte! Noe de gladelig gjorde med alle tenkelige midler og uten de minste skrupler.

I demokratiske valg gjorde rene fascistiske partier det gjennomgående svært dårlig i de aller fleste land.

SPANIA

Spansk fascisme hadde sine røtter i den spanske klassekampens uforsonlighet. Anarkismens og syndikalismens og til og med sosialismens revolusjonære karakter fant sin uforsonlige motvekt hovedsakelig i militæret, i den erkekonervative katolske kirken og i borgerlige, katolske og monarkistiske partier og grupperinger.

Ønsket om en sterk stat økte blant alle dem som fryktet en revolusjon, og i 1923 ble makten i landet erobret ved et militært kupp som gjorde den andalusiske generalen Miguel Primo de Rivera til diktator.

Den overordnede ideologiske drivkraften i Primo de Riveras diktatur var nasjonalisme og patriotisme, og han vedgikk til og med offentlig at kuppet som hadde ført ham til makten var «illegalt», men tilføyde straks «...men patriotisk!».

Det fantes ingen egentlig ideologi, ikke noe system eller et politisk parti bak regimet, ihvertfall ikke før *Union Patriótica* ble stiftet i 1925 som et slags forsøk på å skape en politisk plattform for diktaturet.

Det var et autoritært parti som rasket sammen konservative og reaksjonære, nasjonalister og katolikker, og i det hele tatt kunne etter hvert hvem som helst bli medlem der som med diktatorens ord var «menn med god vilje». Noe fascistisk parti var det slett ikke. I 1930 avgikk Primo de Rivera, og diktaturet gravla seg sjøl og etter hvert også det spanske monarkiet i det kaoset det skapte.

Et «ekte» fascistisk parti fikk ikke Spania før José Antonio Primo de Rivera, diktatorens sønn, tok initiativet til å grunnlegge *Falange Española* i 1932.

José Antonios nasjonalsyndikalistiske bevegelse ble stiftet på et møte i Teatro Comedia i Madrid 29. oktober 1933. Til stede var også Ramiro Ledesma, lederen for et nært beslektet politisk foretak, Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (JONS), som hadde blitt startet noen få uker tidligere.

I sin stiftelsestale uttrykte José Antonio forståelse for arbeidernes kamp for bedre kår, men avviste sosialismen og klassekampen som midler til å nå dette målet. I dens sted satte han *Patria*, fedrelandet:

«Fedrelandet er den totale enhet der alle individer og klasser integreres.»

Den umiddelbare suksessen var ikke overveldende. Spansk presse ga Falange Española, dens leder og hans tale en blandet mottagelse.

Blant de som var mest positive var en del politisk reaksjonære katolikker og de såkalte *carlistene*, som omtalte seg sjøl som «tradisjonister», kalte sin ideologiske plattform for korporativ antiparlamentarisme og ønsket et samfunn styrt av monarkiet og den katolske kirka, begge deler i sin mest autoritære, udemokratiske og intolerante form!

Med Falange Española ble det ikke mindre enn fem reaksjonære eller høyre-radikale grupperinger eller partier i Spania og to av dem, falangen og JONS slo seg ganske snart sammen til partiet med det temmelig uhåndterlige navnet *Falange Española de las Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista!* Tilsynelatende slett ingen oppskrift på etableringen av et framtidig masseparti? Noe de da heller slett ikke var ennå – i begynnelsen hadde partiet knapt et par-tre tusen tilhengere, men det ble fort flere, om enn slett ikke nok til å en gang kunne drømme om en fascistisk revolusjon.

Ved valget i 1936 tok Folkefronten en klar seier mens Falangen ikke fikk valgt en eneste representant og fikk knappe 40 000 stemmer.

Men partiets mest høyre-radikale hadde egentlig liten tålmodighet med parlamentarismen, og var slett ikke så misfornøyde med valgresultatet. Dagen etter valget skrev falangistavisa *iArriba!*:

«Spania kan nå ikke lenger unngå en nasjonal revolusjon.»

Etter valget økte antallet medlemmer i falangen betraktelig, og partiet begynte arbeidet med å etablere en egen milits, for å møte den trusselen som de mente kom fra anarkistene og venstresida.

Dermed skjedde det en tydelig polarisering av de politiske kreftene i Spania, noe som styrket både det ytterste høyre og det ytterste venstre. I falangen strømmet høyre-revolusjonære mennesker til for å bli med både i partiet og i militsen og snart begynte skuddene å smelle fra unge *pistoleros* og de første gjensidige likvideringene av politiske motstandere begynte.

Falangen antok temmelig fort karakteren av å være en bevæpnet bande som likviderte og ble likvidert, og etter å ha truet med å drepe statsminister Azana og etter mordforsøk på andre framstående sosialister, ble FE de las JONS forbudt og en rekke av lederne arrestert, deriblant José Antonio Primo de Rivera.

Resultatet av forbudet ble imidlertid at partiet ble en overraskende effektiv undergrunnsbevegelse, delt opp i illegale hemmelige celler ble det både langt farligere og appellerte enda mer enn før til voldelige og aggressive motstandere av folkefrontregjeringa.

Velstående forretningsfolk bidro villig med penger, og fra fengslet kunne den arresterte parti-lederen og hans medfanger ganske snart uten særlige problemer opprette nye kommandolinjer.

En av de fengslede lederne, Ruiz de Alda, erklærte fra fengslet at en borgerkrig alt var i gang og at ingen restriksjoner på voldelige aksjoner lenger eksisterte.

José Antonio Primo de Rivera var lederen av Falange Española. Hans søster, Pilar, startet for øvrig den kvinnelige grenen av Falangen, Sección Femenina.

Politisk ble ikke bare fascistene stadig mer populære blant motstandere av folkefronten, José Antonio framsto som *den* mest populære lederen på høyresida i en meningsmåling foretatt av den katolske avisa *Ya*.

Muligheten for at han skulle greie å rømme ble vurdert til så sannsynlig at han ble overflyttet fra Madrid til fengslet i Alicante.

Falangen hadde i utgangspunktet nølt litt med å melde seg på militærkuppet som det begynte å gå mer eller mindre vage rykter om i høyrepolitiske kretser flere uker før det ble en realitet. Men partiet var i en situasjon der dets politiske manøvreringsevne var ganske svekket. Nesten alle forsøk på å skape seg troverdige politiske allianser hadde mislyktes. Men nå altså var muligheten der for at regjeringa skulle bli veltet ved et militært kupp uten at falangen skulle få det de mente var sin vel fortjente del av den politiske makta.

29. mai 1936 tok partiet kontakt med General Mola. Disse første kontaktene var imidlertid ikke bare positive. Det var liten eller ingen forståelse for falangens politiske aspirasjoner blant de militære. Mola tvilte dessuten sterkt på falangens verdi som militær støtte-spiller.

Men verken kuppet eller falangens deltagelse i det lot seg lenger stoppe eller knapt nok utsette. Generalenes opprør begynte i Marokko den 17. juli 1936 og to dager senere var det hele i gang i Spania.

Jeg har nylig behandlet borgerkrigen i Spania som dannet grunnlaget for at fascistene kom til makta der ganske grundig i en annen artikkel¹⁶, så i det videre følger bare et kort resymé av det med hovedvekt på det som direkte angår falangen.

Militærkuppet i Spania mot Republikken var både dyktig planlagt og gjennomført «etter boka», men det de militære ikke hadde regnet med var styrken til arbeiderbevegelsen på grasrota i CNT og UGT, henholdsvis den anarkosyndikalistiske og den sosialistiske fagorganisasjonen. Enda mer og mye lenger enn falangistene hadde ventet på sin revolusjonære oppstand, hadde FAI, POUM og PCE¹⁷ ventet på og forberedt seg på sin!

Det aller meste av det demokratisk valgte styrets militære styrker og politiet (Guardia Civil) sviktet den republikanske regjeringa straks. De tok nesten øyeblikkelig parti for Franco og høyresiden og sluttet seg til de militære kuppmakerne.

Opprøret ble slått ned både i Barcelona, Madrid, Valencia og i de fleste andre større byer og landsdeler der anarkosyndikalistene og sosialistene sto sterkt.

I løpet av noen få dager i juli 1936 endret Spania fullstendig politisk karakter og mens den ene (og minst utviklede) halvparten plutselig var styrt av et fascistisk diktatur foregikk det i

16 Se min artikkel «Borgerkrigens labyrint»: www.forfatter.net/knudtsen/artikler/2006/borgerkrigenslabyrint.shtml

17 Federacion Anarquista Iberica, Partido Obrero Unificacion Marxista, Partido Comunista España.

den andre halvparten en dyptgripende sosial og politisk revolusjon som verden ikke hadde sett maken til siden revolusjonen i Russland i 1917.¹⁸

José Antonio Primo de Riveras skjebne under borgerkrigen skulle bli å arresteres, stilles for retten og til slutt bli henrettet den 20. november 1936.

Da var han leder for et parti som plutselig var i enorm vekst over hele det Spania som var kontrollert av kuppmakerne.

Hva som ville hendt med ham og med FE de las JONS om dets leder hadde fått leve, er naturligvis umulig å si, men partiet var faktisk på dette tidspunktet ekstremt upopulært blant de mest konservative støttespillerne til militærkuppet.

Partiets kjernemedlemmer ble i disse kretsene ganske så fritt for ironi kalt for «våre røde» og til og med «FAI-cister» – det siste naturligvis et ordspill på «Federacion Anarquista Iberica», sikkert den organisasjonen på venstresida som var de katolske reaksjonæres aller verste politiske mareritt.

Men det var og ble naturligvis bare et skjelleri hvis eneste politiske fundament var en kamp mellom en radikal og en konservativ høyreside som mistrodde og mislikte hverandre på grensa til hat.

En død José Antonio løste imidlertid mange problemer særlig for General Franco og hans nærmeste, og det ble dessuten en kjærkommen anledning til å utnytte både ham og hans død for absolutt alt den var verd!

Krigen endte med at fascistene og de militære under ledelse av generalissimo Francisco Franco y Bahamonde seiret, og under hans diktatur ble det etablert et styre som tilsynelatende skulle bli verdens eneste overlevende fasciststat.

Men det var som sagt faktisk bare tilsynelatende... «Blåskjortene», de opprinnelige medlemmene av Falangen, de «ekte» fascistene mistet overraskende fort mer og mer av sin innflytelse og Spania ble et ganske tradisjonelt reaksjonært militærdiktatur med sterke religiøse overtoner. Den katolske kirka hadde etterhvert langt, langt større innflytelse enn Falangen!

Alt så tidlig som i 1945 var det bare to medlemmer fra Falangen tilbake i Francos regjering og sjøl om verden fortsatte å kalle Spania for et fascistisk diktatur ut i fra en bred politisk definisjon av «fascisme», så var landet ideologisk sett ikke lenger det fra 50-tallet og utover. «Nasjonalsyndikalismen» ble aldri stort mer enn et ideologisk munnhell og alle forsøk på å realisere ideene som José Antonio Primo de Rivera og Ramiro Ledesma Ramos hadde bygd FE de las JONS på ble blokkert eller lagt bort.

Hitler og Mussolini hadde nok på sin side under krigen regnet med å få god «betaling» for

18 Etter min mening er borgerlige britiske historikere som Anthony Beevor og Hugh Thomas helt ute av stand til å forstå den spanske borgerkrigens grunnleggende motsetninger. Bøkene deres, begge med tittelen *The Spanish Civil War*, refererer hendelser, men fanger bare glimtvis opp konfliktenes indre dynamikk og politisk-ideologiske karakter.

i praksis å ha besørget Francos seier militært, men den spanske regjeringa begrenset seg til å sende frivillige til Russland for å kjempe mot de hatede «røde» og til å la Italia og Tyskland benytte Spanias nøytralitet under krigen til å gi skipene deres trygge havner. Men det gjaldt for såvidt også engelske og amerikanske skip!

Etter 1942 var det aldri mer noe snakk om spansk støtte til «den internasjonale fascismen», i stedet gjaldt det kun kampen for den kristne sivilisasjonen mot det barbariske «Asia», ikke representert bare ved det forhatte Sovjetunionen, men også Hitlers allierte Japan, som jo hadde invadert det kristne Filippinene!

Fra åra 1945–50 finnes det ingen ideologisk godt begrunnet mening i det å kalle Spania «fascistisk», annet enn i den samme generelle betydning som man kan kalle alle avskyelige og diktatoriske regimer for det.

FINLAND

Finlands sterke nasjonalisme var i stor grad et resultat av at landet historisk sett lå klemt mellom to nasjoner som begge hadde imperialistiske stormaktsambisjoner, nemlig Russland og Sverige.

Sverige underla seg Finland allerede i 1293 og landet ble deretter skueplass for en langvarig kamp om herredømmet i Østersjøen mellom Russland og Sverige.

I 1809 var det endelig over for svensk styre i Finland og landet ble russisk storfyrstedømme med en egen stenderlanddag med representanter for de geistlige, borgerskapet og bøndene. Den påfølgende frihetskampen mot det russiske overherredømmet varte deretter i over hundre år før Finland endelig løsrev seg fra Russland og ble en helt sjølstendig nasjon.

Finland var alene av de nordiske landene om å oppleve en væpnet arbeiderrevolusjon vinteren og våren 1918, en revolusjon som brøt ut mindre enn to måneder etter at landet proklamerte sin endelige løsrivelse fra Russland.

Svaret på den ble en «hvit» reaksjon som slo tilbake mot revolusjonen med en nådeløs brutalitet ...

I begynnelsen så det riktignok ut til at «de røde» skulle gå av med seieren i borgerkrigen, men forsterkninger og krigsmateriell og militære rådgivere fra Tyskland og til et visst monn også fra Sverige kom «de hvite» til unnsetning.

Det førte til en militær overlegenhet fra «de hvites» side som i løpet av bare fire måneder avgjorde kampen. Men det stoppet dessverre ikke med det, for seierherrene tok en grusom hevn over de beseirede. 90 000 fanger, kvinner, menn og til og med barn ble samlet i konsentrasjonsleirer, og derav ble 16 000 henrettet mens 15 000 døde som en følge av sult og sjukdom.

Først etter engelsk (!) diplomatisk påtrykk stanset massehenrettelsene høsten 1918.¹⁹

Denne borgerkrigen er ett av de vesentlige momentene for å forstå også den finske nasjonalismen og fascismen og til og med vennskapet med Tyskland.

Fascismen i Finland ble først organisert gjennom den såkalte Lappobevegelsen som oppsto mer som en spontan folkebevegelse enn ut fra et direkte politisk initiativ.

Lappobevegelsen fikk fort en ganske stor innflytelse på finsk politikk. Ikke minst ble den brukt av politikere fra mer moderate borgerlige partier som en spydspiss i kampen mot arbeiderbevegelsen og særlig mot kommunistene.

Blant annet organiserte bevegelsen såkalte «bilturer» med politiske motstandere på venstresida – i utgangspunktet for å transportere dem til russegrensa og sette dem av der, men mange av «turene» endte i vold og til og med drap.

Lappo beveget seg raskt fra en positiv holdning til parlamentarismen (og suksess for deres

19 En av de beste kortfattede beskrivelser av disse begivenhetene finnes i Carl Heinrich Petersens *Til Arbejderbevegelsens Historie*, Modtryk 1973.

nærmeste politiske allierte i valgene) til en organisasjon som mer og mer benyttet seg av «direkte aksjon» mot sine motstandere.

Så, i juli 1930, nesten som et ekko av Mussolinis marsj mot Roma, marsjerte 12 000 medlemmer og sympatisører av Lappobevegelsen inn i Helsinki som en ren fascistisk styrkedemonstrasjon.

De hadde da vært med på å sikre makten til de to finnene som de ga sin uforbeholdne støtte, Svinhufvud og Mannerheim, og ønsket vel å høste de fordeler og den ære ved det som de mente å ha krav på.

Men utbruddene av helt vilkårlig og brutal vold fra deres medlemmer mot slike som de oppfattet som politiske motstandere skapte etterhvert en motstand mot Lappobevegelsen langt utenfor venstresida, slik at den uforbeholdne støtten de hadde fått fra den mer moderate politiske høyresida slett ikke lenger var så sjølsagt.

Lappo-fascistenes største parlamentariske seier kom med de såkalte «kommunistlovene», modellert etter de tyske *Reichsschutzgesetz*. Denne loven forbød all kommunistisk politisk aktivitet i Finland. De presset på med alle midler for å få disse lovene igjennom, og de fikk viljen sin.²⁰

Men de ønsket ikke å nøye seg med det. Ryktene om et fascistisk statskupp begynte å gå i 1933, etter hvert som bevæpnede menn fra Lappobevegelsen begynte å samle seg i Mäntsälä. Og nå gjorde statsminister Svinhufvud som de jo hadde vært med på å få valgt noe de vel ikke hadde regnet med – han mobiliserte Sivilgarden mot dem.

Det ble ikke noe kupp og i stedet ble Lappobevegelsens ledere arrestert, og ironisk nok var de lovene som ble brukt imot dem nettopp – kommunistlovene!

Men bare noen måneder etter Mäntsälä-affæren ble en ny fascistisk gruppering grunnlagt i Finland, *Isanmaallinen Kansanliike*, Patriotisk Folkebevegelse. IKLs uttalte formål var ganske enkelt å fortsette Lappobevegelsens politiske arbeid! Og det uten at Lappobevegelsen egentlig ennå kunne erklæres for død ...

Til tross for at IKLs ledelse besto av flere tidligere medlemmer i Lappobevegelsen ble likevel IKL en på mange måter annerledes organisasjon med andre mål.

Den var mer nazistisk og tysk-inspirert, og greide også å skape det som Lappobevegelsen aldri greide, nemlig en effektiv partiorganisasjon, kanskje den mest moderne og strømlinjeformede av alle finske partiorganisasjoner.

IKL startet til og med egne forretninger og restauranter for å finansiere sin virksomhet, og var slett ikke uten suksess i den sammenhengen heller.

Politisk gikk partiet stort sett i forgjengerens spor, men vendte seg i tillegg mot Finlands svenskspråklige befolkning. Kristendommen var også en sterk ideologisk ingrediens i finsk fascisme, og det var derfor liten eller ingen plass i den til den gammelhedenske mytologien som var en del av den tyske nazismens *mystique*.

20 Lauri Karvonen, *From White to Blue – and Black, Finnish Fascism in the Inter-War Era*, Helsinki 1988.

Med vinterkrigen og senere den såkalte fortsettelseskrigen mot Sovjetunionen kom de fascistiske ideene mer i front, samarbeidet bedre med andre politiske høyrepartier i Finland, og partiets leder Vilho Annala kom med i regjeringa.

Dersom det finske fascistpartiet på noen vesentlig måte skilte seg for eksempel fra det norske Nasjonal Samling, enn si NSDAP i Tyskland, så var det ved at det manglet en leder som kunne fungere som, eller i det minste bygges opp til å bli, en virkelig Fører. Eller kanskje var det bare slik at den rette anledningen til det aldri kom.

Krigene mot Sovjetunionen ble utkjempet med fanatisk glød og patriotisme, men fortsettelseskrigen, slik som vinterkrigen, endte med kapitulasjon. Sjøl om Finland tapte, så greide likevel landet gjennom diplomatisk manøvrering og ved å skifte side høsten 1944 å bli det eneste tapende landet som ikke ble okkupert.

«Vinterkrigen, dens tap, den korte freden, fortsetningskrigen, krigen i Lappland mot tyskerne, tapet av landområder, krigsvarighetsprosessen, krigsskadeerstatningen, alt dette til sammen utgjorde et hardt slag mot den finske sjelen eller psyken.»²¹

Det var dermed antakelig ikke stort igjen som den finske fascismen kunne ernære seg og leve av, utenom kanskje bitterhet?

21 Paavo Haavikko, *Finlands linje*, Atlantis Forlag 1979.

NORGE

Nasjonal Samling i Norge måtte som kjent ha hjelp av tyske tropper for å få makta i Norge – og en kan vel trygt si at *det* ikke var særlig populært!

Skjønt, medlemstallet i NS ble jo ganske bra det også i løpet av krigen. I 1943 var det 43 400 voksne medlemmer. Da så det vel fremdeles ut som det var en stor mulighet for at Tyskland ville vinne krigen.

Et hvert pyramidalt organisert samfunn kan i teorien erobres fra toppen mye lettere enn fra bunnen. Både Hitler og Mussolini greide det, de erobret politisk makt ved å utnytte systemets svakheter. Kun Franco erobret den politiske makta ved direkte militær erobring. Med gode hjelpere, men likevel...

En slik allianse som eksisterte i Tyskland mellom kapital, borgerskap og bønder eksisterte ikke i Norge i samme grad, eller NS leder Vidkun Quisling greide i hvert fall ikke å utnytte og utvide den.

NS-ideologien ble både påvirket av og påvirket utvilsomt den organisasjonen som het Bygdefolkets Krisehjelp (1925–35). Flere medlemmer av NS var aktive i organisasjonen som kjempet mot den forverringa av bygdefolkets levekår med påfølgende tvangsausjoner og nød som resultat.²²

I enkelte bygder var NS slett ikke noe lite parti, skjønt naturligvis «lillebror» i forhold til Bondepartiet.

Quislings parti ble tidlig ganske ensidig definert som et «borgerlig» parti og plassert i bås. Det var vel ikke minst naturlig for folk å mene det fordi Quisling var tidligere forsvarsminister i ei Bondeparti-regjering.

Valgordninga var veldig ufordelaktig for små partier i Norge, og en av grunnene til NS sine dårlige valgresultater var temmelig sannsynlig Bondepartiets og Høyres kraftige argumentasjon særlig ved stortingsvalget i 1936 om at ei stemme til NS kun var ei bortkastet borgerlig stemme som styrket sosialistene.

Bøndene i Norge soknet jo hovedsakelig til Bondepartiet, mens borgerskapet i byene støttet Høyre eller Venstre, og det var fra nettopp disse tre partiene Quisling og NS måtte hente sine velgere.

Men NS var før krigen et forholdsvis lite parti som på sett og vis ble klemt mellom blokkene til høyre og venstre. For deres motstandere på venstresida var de datidas «Fremskrittsparti», ytterst til høyre, men naturligvis uten Fremskrittspartiets *laissez faire*-økonomiske tenkning.

Som i all «ordentlig» fascistisk politikk var staten i betydninga *nasjonen* både et mål og et middel også for NS, og det gjorde at den borgerlige høyresida så på partiet med mistro.

Organisatorisk sto partiet overraskende sterkt noen steder, men alle valgene partiet deltok

22 Jostein Nerbøvik, *Bønder i kamp*, Samlaget 1991.

i var preget av blokktenkninga, og det var på borgerlig side langt større mulighet til å stemme inn en bondepartist eller høyremann enn å satse på NS-listen og ende opp med en såkalt bortkastet stemme.

Nasjonal Samling prøvde å hente sine velgere fra Høyre, Venstre og Bondepartioet, men partiet fikk ikke et eneste mandat ved stortingsvalgene i 1933 og 1936.

beskriver veldig bra NS sine styrker og svakheter og hvorfor partiet for en del mennesker greide å bli en slags veiledende ideologisk kraft, men likevel aldri ble et politisk parti med velgeroppslutning – før den tyske invasjonen opphevet alle demokratiske valg og gjorde dem til «det statsbærende parti» for ei stund.

Hvor stor eller liten innflytelse hadde så fascismen som ideologi egentlig i Norge?

Den oppsto ikke fra ingen ting, den hadde røtter både i inspirasjon fra Tyskland og Italia (og Spania og Finland) og i en «nordisme» som idealiserte det gamle norske ættesamfunnet og bondestanden.

Nasjonalromantikk var og er en vesentlig del av både norsk, svensk og dansk fascisme. En av fanesakene til Nasjonal Samling var å gjenskape den norske storhetstid, blant annet ved å få tilbake tapte områder. Særlig «Grønlandssaken» var flittig diskutert.

At NS som parti fikk liten innflytelse utenom under selve krigen forhindrer ikke at partiet i mange saker var ganske på linje med folkemeningen.

Ved stortingsvalget i 1933 fikk partiet 2,2 prosent av stemmene. I 1936 hadde stemmetallet sunket til 1,8 prosent – og ved kommunevalget ett år senere hadde stemmetallet gått ytterligere ned til bare 0,6.

Ut i fra stemmetallene skulle det gitt tre representanter i 1933 og to i 1936, men det norske demokratiet var laget av de store for de store...

NS hadde nok likevel en noe større oppslutning om sitt parti og sikkert særlig sine ideer enn det valgene var i stand til å vise. Det er forsåvidt et mønster en lett kan kjenne igjen fra andre «ideologiske» partier på den motsatte kant av det politiske spektrum, men da med sosialdemokratene i AP som skremmelsesmakeren.

Det er nettopp denne negative virkninga av det norske demokratiske systemet man mer eller mindre vellykket har prøvd å bøte på i senere år med de såkalte utjevningsmandatene.

Ei bok skrevet av min gamle lærer fra folkeskolen, Hans Olaf Brevig, med tittelen *NS – fra parti til sekt*, som ble gitt ut på Pax i 1970 og senere i 1979,

For fascistene, inklusive naturligvis NS, var f.eks. familien selve grunnelementet i samfunnet. Far, mor og barn i tradisjonelle og «trygge» roller. En av statens oppgaver skulle da være å ta vare på familien og gi den trygghet blant annet gjennom sosiale stønader som f.eks. barnetrygd.

Det er temmelig interessant å se hvordan NS-loven om barnetrygd ord for ord ble kopiert av Arbeiderpartiet etter krigen.²³

Mange av ideene og begrunnelsene til NS sin familiepolitikk og næringspolitikk finner en også igjen i Kristelig Folkeparti og Bondepartiet.

I dag er det naturligvis ikke noe seriøst politisk parti i Norge som har de fleste eller alle de politiske trekkene som kjennetegner fascismen, og slett ikke ideologien slik den ble sterkest utformet av Hitler og Mussolini.

Men det vil også samtidig være en temmelig tvilsom påstand å si at absolutt alt tankegods i et parti som NS var galt og feil og forferdelig – og heller ikke ble de borte for godt med at de allierte vant krigen. Langt derifra.

Leser en f.eks. i bøkene til Gulbrand Lunde, så blir man vel heller slått av hvor lett det er enkelte ganger å være ganske enig med ham i mer enn det en kanskje helst liker å være enig i:

«Kreftenes frie spill førte i virkeligheten til kapitalismens utvikling i en slik form at kapitalen faktisk har blitt en makt, ikke bare over staten, men også over menneskene. Pengene som opprinnelig var et byttemiddel, er blitt en makt i seg selv. Pengene er blitt et middel til de brutaleste misbruk av menneskenes frihet og rettigheter.»²⁴

Ut i fra slike holdninger hos NS' fremste representanter blir det kanskje litt lettere å forstå hvorfor enkelte, til og med kjente sosialister, som for eksempel Håkon Meyer og Eugène Olausson, etterhvert sluttet seg til NS?²⁵

Men går en litt dypere i materien dukker det straks opp tankegods som en best kjenner igjen fra Italia og Tyskland, enda det er ganske umulig å påstå at tyskerne før krigen hadde en vesentlig innflytelse på NS sin politikk.

En kan nok finne mer av fascismen enn av nazismen i NS sitt ideologiske tankegods – særlig før krigen. Noe som irriterte enkelte av de langt mer tysk-vennlige norske nazistene, slik som en del germanister i kretsen omkring tidsskriftet *Ragnarok*, grunnlagt av J.B. Hjort i 1934.

Quisling forsto vel kanskje noe de ikke gjorde – at det var mer enn vanskelig å gjøre Herr Hitler særlig populær i Norge? Quisling var dessuten i første rekke en rotnorsk nasjonalist.

Sentralt i ideologien både i NS og dets diverse broderpartier står tanken om Nasjonen som står over alle klasser og forener høy og lav, fattig og rik, i den samme streben etter nasjonens felles rikdom og lykke der alle skal finne sin «naturlige» plass i et korporativt samfunn. Et

23 Øystein Sørensen, *Solkors og Solidaritet*, Cappelen 1991.

24 Gulbrand Lunde, *Kampen for Norge*, bd.1, Oslo 1941.

25 Øystein Sørensen, *Fra Marx til Quisling*, Aventura 1983.

samfunn med en fører på toppen og med hans politiske offiserer som tilsynsførere for at førerens og partiets vilje blir satt ut i livet nedover i organisasjonspyramiden.

Folkestyre som sådan har ingen plass i dette korporative og autoritære systemet. Og det er nok nettopp i førerprinsippet, rasismen, nasjonalismen og anti-individualismen NS-ideologien *virkelig* skjærer seg for de fleste.

«I den nye ordning er vi alle samfunnets tjenere», ropte Vidkun Quisling ut over en forsamling av hirdmenn- og kvinner i november 1941. Men til det er det vel å bemerke at fascismen nok gjorde noen langt mindre til tjenere enn mange andre? For han fortsatte i neste åndedrag:

«Hirden er garantien for gjennomføringen av denne tanken som er fellesnytt foran egennytt.»²⁶

Et av de mørkeste kapitlene i NS sin historie var den utilslørte rasismen som særlig redaktøren av partiets hovedorgan *Fritt folk* fra 1937–39, Halldis Neegaard Østbye, gjorde seg til talskvinne for. Hun ble senere partiets propagandasjef.

Under pseudonymet «Irene Sverd» skrev hun i 1939 boka *Jødeproblemet og dets løsning*, der hun i ren naziånd øser skyld ut over jødene for det meste av det som er galt, *både* verdenskommunismen, frimureriet og verdenskapitalismen.

Den løsning som hun foreslår er «dissimilasjon», altså at jødene skal utvises, men gis en egen nasjonalstat som kan romme alle jøder, slik at de kan få sunne nasjonalistiske interesser ... og hun påpeker at den jødiske koloniseringen av Palestina «har hatt glimrende resultater».

Nå skulle det jo vise seg at det var en ganske annen løsning som ble valgt, og mye tyder på at svært mange som henne heller ikke syntes at det var en alt for gal «*Endlösung*»?

Vel er det helt riktig at det fantes rasistiske tendenser i Norge i mange grupper og partier, men NS var og ble en spydspiss i kampen for et «renrasert» Norge – som om noe slikt noen sinne har eksistert?

Det er da i det hele tatt sjølmotsigende å både hylle norske vikingers utallige sjøreiser til fremmede og fjerne land som de temmelig ofte hadde med seg treller og «besøkende» fra og samtidig snakke om vår renrasethet?

Deportasjonene av norske jøder til konsentrasjonsleirer som Auschwitz kastet ikke bare et grelt lys over NS og norske nazister, men stiller også enkelte andre såkalte «gode borgere» i et

Hirden var Nasjonal Samlings politiske soldater og var i utgangspunktet ikke bevæpnet, men i 1943 deltok enkelte avdelinger i våpenøvelser for å tjene som norsk reservepoliti.

26 Quisling har sagt – Bind 4: Mot nytt land, NS rikspropagandaledelse 1944.

noe underlig lys i forhold til noen tilfeller av deportasjoner av jøder i Norge!

Bare i min by Kristiansund ble en hel rekke jøder deportert og drept.²⁷

Etter krigen satt NS-medlemmene tilbake som de virkelig store taperne i Norge.

Quisling ble henrettet (noe som jeg av flere grunner mener var en feil og beklagelig, men sett ut fra datida muligens en forståelig reaksjon), mange ble fengslet, og de fleste like inntil de mest menige NS-medlemmer ble fratatt normale borgerlige rettigheter.

De kunne tross alt neppe påberope seg å være helt uskyldige i det de ble tiltalt for, men det var andre som *virkelig* var helt uskyldige og som fikk betale dyrt for mødrenes synder – jeg sikter naturligvis til de såkalte «tyskerungene».

Hvis det finnes en virkelig stor skam i etterkrigstidas folkestraff mot de som ble oppfattet som landsforrædere, så må det ligge i det som ble gjort ikke bare mot de barna som hadde norsk mor og tysk far, men i mine øyne også i behandlinga av kvinnene som hadde begått den enorme «forbrytelsen» å ligge med fienden!

Barna til NS-medlemmer var også yndede offer for misforstått «norskhet» og forsinket hat og hevn fra mange av slike som knapt nok hadde våget å ha binders i jakkeslaget mens krigen raste.

De «gammelnazistene» som slett ikke angret på noe som helst samlet seg etter hvert rundt bladet *Folk og land*, som faktisk kom ut inntil for ganske kort tid siden. Det var en direkte etterfølger av Nils Vikdals *Skolenytt*, som ble startet alt i 1946.

Folk og land hovedoppgave synes å ha vært å være et talerør for tidligere NS-folks sterke forbitrelse mot landssvikoppgjøret etter krigen.

Utgiverne var det såkalte «Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie» (INO) som også har gitt ut en lang rekke bøker med alternativ historiefremstilling av krigen, NS sin rolle og rettsoppgjøret etterpå.

Fangeleiren Grini ble etter krigen omdøpt til Ilebu og ble fangeleir for NS-medlemmer og andre som hadde gjort ett eller annet under krigen. Forholdene i denne norske fangeleiren var slett ikke noe å være stolt av, mange fanger ble mishandlet og flere kvinner ble voldtatt av fangevokterne – dersom en skal holde seg til de egentlig ganske troverdige beretningene fra de som var fanger der.

Nynazismen i Norge med «føreren» Erik Blücher i spissen hadde de gamle NS-folka faktisk et ganske problematisk forhold til, og kalte dem på den ene siden ungdommelige pøbler som ødela for «saka», men som de på den annen side nok ikke alltid *helt* greide å ta fullstendig avstand fra heller.

27 Ove Borøchstein, *J – historien om kristiansundsjødene*, lbs forlag 2000.

Etter de nynazistiske Hadelandsdrapene i 1981 var det nok likevel slik at de aller fleste i de gammelfascistiske miljøene tok sterk avstand fra dette.

Ei viktig årsak til at fascismen hadde vansker med å slå ordentlig rot i Norge, tror jeg nok var arbeiderbevegelsens styrke. Og at splittelsen mellom kommunister og sosialdemokrater aldri kom til et så åpent og uforsonlig fiendskap som i f.eks. Tyskland – der kommunistene og sosialdemokratene allerede på et tidlig tidspunkt kunne stanset fascismens frammarsj, men i stedet sloss bittert seg imellom samtidig som Hitler ble sterkt undervurdert helt til det var for seint.

Et interessant spørsmål er hvorvidt en kan skille mellom de fascistiske partienes oppslutning på den ene siden og deres «ideologiske» innflytelse på den annen.

NS i Norge var jo ganske stort under krigen, men likevel beskjedent i forhold til NSDAP i Tyskland eller Falangen i Spania på samme tid.

Men fascismen som idé og tendens var (og er?) mye større enn fascistpartiene i de fleste land, inklusive Norge.

Rasisme og fremmedfrykt, religiøsitet på grensa til kristen fundamentalisme, tradisjonsbunndethet og patriarkalske kjønnsrollemønstre finnes fremdeles i mange partier og grupperinger.

SVERIGE

I Sverige ble det etterhvert dannet en lang rekke fascistiske og nazistiske grupperinger, blant de mest kjente var Sven Olov Lindholms Nationalsocialistiska Arbetarpartiet (NSAP eller Lindholmspartiet) som ble startet i 1935. En annen gruppe, hovedsakelig bestående av personer fra overklassen og militæret, dannet Nationalsocialistiska Blocket (NSB) samme år.

Siden Sverige aldri ble deltager i krigen var vel det en grunn til at slutten på krigen ikke innebar slutten på lovlig organiserte fascistiske grupper – i motsetning til hva som skjedde i de fleste andre land. Både Sveriges Nationella Förbund (SNF) som også ble stiftet i 1935 og Nysvenska rörelsen som ble startet i 1941 eksisterer den dag i dag.

En mer grundig omtale ikke bare av svenske fascistorganisasjoner, men også av svenske myndigheters tyskvennlighet og unnfalighet i forhold til Tyskland under krigen trenger et langt mer omfattende forskningsmaterieell enn jeg i øyeblikket har tilgang til.

I tillegg til de landene som jeg har skrevet om her var det naturligvis fascistiske grupperinger og partier i mange andre land også, og noen av dem var heller ikke ubetydelige verken i antall eller innflytelse, særlig i de landene som var allierte med eller ble okkupert av Tyskland eller Italia.

I Ungarn hadde de Pilkorspartiet med dets leder Scálazi, Frankrike hadde Croix de Feu ledet av Oberst de la Rocque, Holland hadde Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) ledet av Anton Adriaan Mussert, og Romania hadde Jerngarden.

MØDRE I FEDRELANDET

Ut i fra mitt eget ideologiske ståsted har jeg naturligvis sterke motforestillinger mot fascismen på svært mange punkter, men kanskje særlig på ett. Fascismen er en sterkt «maskulinistisk» ideologi, med kjønnssegregering og rolledeling mellom menn og kvinner.

Ikke rart at mange fascister gløttet med en viss beundring mot islam og islamske teokratier. Ikke bare oppfattet de det slik at menn i land som var styrt etter islams felles lov «sharia» visste hvordan de skulle tukte sine kvinner, de kunne også gifte seg med flere, og de hadde en religion som enda tydeligere enn kristendommen segregerte menns og kvinners liv og virke.²⁸

Mange overbeviste «germanske» nazister valgte heller å rette blikket mot eldre nordiske vikingreligioner, og romantiserte og feiltolket av hjertens lyst! Dessuten kunne man alltid bytte ut kristendommens Jesus med den nye Messias, Adolf Hitler.

Tyske barn fikk lære seg denne bønningen på skolen:

*«Fører, min fører, sendt meg fra Gud
beskytt og hjelp meg gjennom hele livet
Du som har reddet Tyskland fra den dypeste nød
jeg takker deg i dag for det daglige brød
Stå ved min side og forlat meg aldri
Fører, min Fører, min tro, mitt lys.
Heil Hitler!»*

Men til tross for alt dette er det også riktig at et overraskende antall sterke og «nesten» feministisk innstilte kvinner kom med i de fascistiske bevegelsene. I det norske Nasjonal Samling, men også både i Italia og i litt mindre grad i Tyskland fantes det sterke kvinner i fascistenes rekker, kvinner som til og med kunne kjempe fram positive reformer til fordel for kvinnene!

I boka *Den italienske kvinne* skriver Maria Castellani om den italienske kvinnen under fascismen:

«Hun er virkelig den ideelle kvinne, som i fullkommen harmomi mellom fysikk og intelligens, er seg sin oppgave i verden bevisst. Hun er den sanne forkjemper for kvinnelig rett og kraft, og utøveren av den nye frigjorte kvinne.»²⁹

Vi må likevel anta at Castellani snakker om en elite. «Den fascistiske kvinnen», partimedlem og aktivist. Kvinnens normale rolle var og ble definert som tilhørende en «kvinnelig sfære».

Særlig i Tyskland var eliten representert ved noen veldig få kvinner som i de fleste sammen-

28 Se min artikkel «Fundamentalisme, fascisme og liberalisme»: www.forfatter.net/knudtsen/artikler/2006/fundafascisme.shtml

29 Maria Castellani, *Den italienske kvinne*, Roma 1939.

henger uten særlig solidaritet med sine medsøstre ble beundret av menn som Tysklands «valkyrier».

Blant disse peker Tysklands antakelig beste testflyger Hanna Reitsch seg naturligvis spesielt ut.

En «interessant» ting med Reitsch var at hun slett ikke ønsket å være noen rollemodell, tvert om advarte hun unge kvinner om å følge i hennes fotspor og drømme om å bli testflygere eller liknende, i full lojalitet mot det nazistiske kvinnesynet!

En kan i ettertid lure på om hun hadde noe som helst kjennskap til hvordan det i Sovjetunionen fantes bortimot en million kvinner i Den Røde Hær og i partisanstyrkene som hver eneste dag sloss mot og drepte «raseoverlegne» tyske menn – ikke minst i flyvåpenet skjøt og bombet sovjetkvinner daglig tyske mannlige flygere og soldater!³⁰

Adskillig flere kvinner gjorde seg bemerket på andre områder, som kunst og kultur. De kunne det *både* på grunn av og på tross av forrige århundres ganske sikkert mest misogyne politiske ideologier, nazismen og fascismen.

Kvinnenes rolle i Hitlers Tyskland var oftest *både* en slags utstillings- og skyggetilværelse.

Bund Deutsche Frauen ledet av Gertrude Scholtz-Klink forsøkte seg ikke en gang på den umulige oppgaven å gi kvinner noen som helst form for reell makt i Tyskland. Scholtz-Klink hadde nok Hitlers øre, men var nok fullstendig klar over at det øret var temmelig døvt for en hver form for kvinnesak.

I ettertid var hun til og med stolt over å ha greid å gjøre kvinnene enda mer lydige, enda mer undertrykte og om mulig enda mer til umælende ofre for maktmenns syn på hva som var ei kvinnes oppgaver i livet...

Den ariske kvinnen var lett å oppdage i mediabildet, men bak glansbildene av unntaksvalkyriene, idealiserte skjønnheter og kreative kulturkvinner var det også en hær av nesten usynlige kvinner og jenter som styrket og holdt nazi-ønskede tradisjoner ved like, drev med veldedighet rettet mot familier der fedre og sønner hadde falt i krigen, sydde flagg og brune skjorter og laget mat til massemøtene.

Jentene som den ene dagen syklet med posten var gjerne også neste dag deltagere i idrettsarrangementer der de hovedsakelig fikk vise seg fram i «estetiske» masseidretter der skjønnhet og ynde var langt viktigere kriterier enn styrke.

Kvinnehirden var underlagt Nasjonal Samlings Kvinneorganisasjon og hadde bl.a. sanitære oppgaver for partiet.

30 Se blant annet min roman *Rød storm*, Bladkompaniet 2003.

Først og fremst var kvinnen likevel i det fascistiske idealbildet husmor og hustru, søster og mor. Soldatens og partimannens trygge havn og lengsel og trøst.³¹

I Norge så vi noe av det samme. Men til tross for hyllesten til og idealiseringa av husmora som det perfekte kvinneideal var det nokså mange kvinner i Nasjonal Samlings Kvinneorganisasjon (NSK) som slett ikke nøyde seg med den rollen, og de viste (naturligvis!) ikke minst til vikingtidens kvinner som eksempel. Men de framhevet også kvinnesakskvinner i norsk historie, som Camilla Collett.

I det hele tatt er nok mange i NSK langt dristigere på kvinnesakens vegne enn de temmelig lydige kvinnene i søsterorganisasjonen i Tyskland, Bund Deutscher Frauen.

Det stedet i fascistiske og okkuperte land der kvinner var mest likestilte var uten tvil i de forskjellige motstandsbevegelsene mot fascismen. *Mest* likestilte, men sjelden helt...

Men til og med hos en ganske åpenbar mannssjåvinist som Asbjørn Sunde i den kommunistiske norske «Osvald-gruppen» skinner beundringa for de kvinnene som deltar i kampen igjennom i det han skriver.³²

Men det kom også en fred, og da den var et faktum ble kvinnene som hadde deltatt i motstandsarbeidet i «Hjemmefronten» nektet å delta i seierstoget i Oslo sammen med sine (tidligere?) mannlige kamerater og måtte betrakte det hele fra fortauet.

Kvinnenes usynlighet bare økte utover på 40- og 50-tallet, og siden mange av de politikerne som til en viss grad syntes virkelig å kjempe for kvinnenes likestilling befant seg på ytterste venstre fløy, rammet forfølgelsen av kommunistene også kvinnekampen. Uten at det på noen måte betyr at ikke kommunister i praksis kunne være like gode mannssjåvinister som andre.

Nazisme og fascisme ble kanskje radert vekk fra verdenskartet i 1945, men i mange hjerter levde og lever mange av deres mest tvilsomme tanker og holdninger videre.

«*He is dead, but he won't lay down*», het det i en sang fra 50-tallet om Hitler. Versene er kanskje modne for omskriving, men refrenget kan vi fremdeles synge.

31 En omfattende studie, men på enkelte punkter mangelfull analyse, av kvinnenes stilling i Nazi-Tyskland finnes i Claudia Koonz, *Mothers in the Fatherland*, New York 1987.

32 Asbjørn Sunde, *Menn i mørket*, Falken 1987.

FASCISME, FORSKNING OG FIKSJON

Min egen viten om nasjonalsosialismen og fascismen stammer hovedsakelig fra arbeidet med tre romaner – *Rød storm* (krigen i Sovjetunionen), *Natt uten navn* (den spanske borgerkrigen) og naturligvis aller mest *Ansiktet mot sola* (fascismen i Norge før krigen, med et sideblikk til Finland).

Den første berører hovedsakelig selve krigføringa i Sovjet og de tyske nazistenes forferdelige krigsforbrytelser og deres planer for etterkrigstida som innebar undertrykking og drap i «øst» på en skala som til og med får drapet på seks millioner jøder til å blekne.

Den andre boka tar for seg kampen mot fascismen i Spania, som jo dessverre endte med at Republikken tapte – et tap som knuste en drøm ikke bare om et fritt Spania, men som også var slutten på en av de mest interessante sosiale revolusjoner gjennom historia!

Den tredje boka handler konkret om livet til en NS-ungdom i Norge før krigen, NS som fenomen på «grunnplanet».

Den handler egentlig også om hvordan ideene til NS sto mye sterkere enn organisasjonen! At Gulbrand Lunde kunne samle en masse mennesker til sin tale før stortingsvalget i 1936 her i min hjemby Kristiansund, og det til tross for at en samlet arbeiderbevegelse oppfordret til boikott.

Da valget kom, ble det et sviende nederlag for NS. En av kildene mine viser at partiet antakelig fikk færre stemmer enn de hadde medlemmer!

Nederlaget var vel kanskje også en årsak til at fascistene i Norge ble mer «nazistiske», dvs. de vendte seg mer og mer mot Tyskland og lot seg inspirere av det som skjedde der.

Fascismen som ideologi låner noen trekk både fra kapitalisme og sosialisme, med private bedrifter, men med statlige rammebetingelser. Problemet blir da hvilke samfunn som viser trekk som likner på fascisme, og det kan bli ganske mange...

På den ene siden kan en si at fascisme og nazisme var ideologier som ble statsbærende i en ganske kortvarig historisk periode, men på den annen side kan man begynne å se hvilken «fascismeliknende» politikk som finnes i mange land.

Dersom det er noe som forener fascistene og nazister i alle land så er det kampen mot arbeiderbevegelsen, og særlig den radikale delen av den. Kommunistene, anarkistene og syndikalistene har bokstavelig talt vært fascismens dødsfiender. Dette hadde også rasemessige overtoner, i og med at kommunismens kjerneområde var Russland, der den «underlegne slaviske rase» bodde.

Det synes nesten som om en vesentlig årsak til selve det nazistiske nederlaget er den totalt uforståelige (for et vanlig tenkende og noenlunde intelligent menneske) rasismen.

De vanvittige planene nazistene hadde for et overvunnet og okkupert Sovjetunionen omtaler jeg ganske kortfattet i etterordet til boka *Rød storm*.

Fascismen er et enormt forskningsfelt, og antallet bøker som er skrevet om fascisme og nazisme i de forskjellige land er svimlende. Problemet er at det finnes så mange forskjellige

analyser og vurderinger av fascismen og nazismen at en kommer i ei slags klemme og må gjøre en del valg. Noen ganger virker det som svarene er flere enn spørsmålene!

Da jeg skrev *Ansiktet mot sola*, kjøpte jeg faktisk bøker for 14 000 kroner for å lære nok til å skrive den boka, mesteparten av dem i antikvariater og hos brukthandlere. Det ble mye å lese! Bare boka til William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich*, er jo på over 1400 sider ...

Å gi ei kort framstilling uten bare å skrape såvidt i overflata er temmelig umulig. Men interessant er det unektelig. Og da jeg skrev *Ansiktet mot sola* og virkelig prøvde å gå ei mil eller to i en ung NS-mann sine sko, endte jeg med å forstå langt mer av hvordan han kunne tenke og mene som han gjorde enn jeg hadde gjort av å lese alle slags faktabøker!

Eirik Svarthammer i boka og jeg med min bakgrunn med foreldre som begge var kommunister ville antakelig vært uforsonlige politiske fiender om jeg hadde levd og vært hans jevnaldrende i den tida da han levde, men jeg kan likevel nå forstå hans veivalg og årsakene til dem.

Jeg hadde det nok lettere på den måten da jeg skrev *Natt uten navn*, om Eiriks kusine, den anarkistiske Rosa fra Smøla som deltok i den spanske borgerkrigen og sloss mot fascistene! En kan få sagt ganske mye med fiksjon, særlig om de menneskelige aspektene, som en aldri kan få godt nok fram i faktabøker og artikler.

FASCISMEN

IDEOLOGI OG HISTORIE

«Fascist! Fascistisk! Alle kjenner orda, mange har etter krigen brukt dem utallige ganger som et skjellsord om og mot politikere, mot autoritære politiske handlinger og om land med regimer som «man» ikke liker.

Men fascisme er også noe annet og mer. Noe bestemt. Det er en lære, en ideologi, som historisk og politisk for det meste kun i ytre handlinger eller ideologiske tendenser tangerer islamistiske terrorister, latin-amerikanske og afrikanske diktatorer, amerikanske sørstatsrasister, eller for den saks skyld enhver ytterliggående høyrepopulistisk motstander en ikke liker. Fascismen er en ideologi som kan blandes med mye, men som likevel har en del klare politiske og ideologiske kjennetegn.»

INGAR KNUDTSEN fra Kristiansund debuterte som skjønnlitterær forfatter i 1975 med novellesamlingen *Dimensjon S* (Gyldendal), og har nå skrevet nærmere tretti bøker. Det er da også som novelle- og romanforfatter de fleste lesere kjenner ham.

MEN HAN har også en stor produksjon bak seg som artikkelforfatter og var på sekstitallet redaktør for månedsavisa *Vår Mening*, der han sjøl skrev en god del av stoffet. Han har skrevet i flere aviser og tidsskrifter om politiske tema, og om astronomi, romfart og populærvitenskap. Teoriskriftet *Den nye klassen* ble utgitt i hefteform på forlaget Kommunen i Oslo sent på seksitallet.

LESERNE AV hans nettsted www.forfatter.net/knudtsen vil allerede kjenne ham som forfatter av artikler om politikk og historie.

PROPONIA

ISBN-13: 978-82-92833-00-1

ISBN-10: 82-92833-00-5